

Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi

Academic Journal of History and Idea

ISSN: 2148-2292

11 (3) 2024

Derleme Makale / Review Article

Geliş tarihi |Received:08.04.2024

Kabul tarihi |Accepted:20.06.2024

Yayın tarihi |Published:25.06.2024

Hafiz Musayev

<https://orcid.org/0009-0005-8918-8461>

General, Azerbaijan Armed Forces, Azerbaijan, hafz1586@gmail.com

Atf Künyesi / Citation Info

Musayev, H. (2024). Uluslararası Terörizm ve Terörle Mücadelede İşbirliğinin Önemi: Azerbaycan Örneğinde. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 11 (3), 1871-1885.

Uluslararası Terörizm ve Terörle Mücadelede İşbirliğinin Önemi: Azerbaycan Örneğinde

Öz

Terörle mücadelede milletlerarası işbirliği, mücadele çabalarını güçlendirdiği, etkili stratejileri teşvik ettiği ve işbirlikçi girişimleri engelleyen zorlukları ele aldığı için önemlidir. Çağdaş dünyada terörizm, ulusların ve bireylerin emniyetini tehdit eden önemli bir küresel sorun olmaya devam etmektedir. Terörle mücadele ise çok yönlü bir yaklaşımı gerektirmektedir; hukuk, devlet politikası ve devletlerarası işbirliğinin kesişimi bu karmaşık olguya karşı mücadelede önemli rol oynamaktadır. Bu bağlamda makalede, uluslararası terörizmle mücadelede işbirliğinin önemi ön plana çıkmakta olup; bu hususta milletlerarası işbirliği, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin teröre karşı kararlı tavrı üzerinden ele alınarak incelenmiştir. Bu hususta yine Azerbaycan'ın terörle mücadele konusundaki kararlılığı, terör eylemlerini yüksek sesle kınaması ve terörle mücadeleyi amaçlayan uluslararası girişimlere sarsılmaz desteği konu açısından önemli bir örnek oluşturmaktadır. Buna göre araştırma, uluslararası terörizmden yola çıkarak bununla mücadelede devletlerarası işbirliğinin önemini, Azerbaycan örneğinde ana hatlarıyla ortaya koymayı amaçlarken literatür kaynaklarını kullanmıştır.

Anahtar kavramlar: Güvenlik, Uluslararası terörizm, Milletlerarası işbirliği, Azerbaycan

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/atdd>

International Terrorism and the Importance of Cooperation in Combating Terrorism: The Case of Azerbaijan

Abstract

International co-operation in the fight against terrorism is important as it strengthens counter-terrorism efforts, promotes effective strategies and addresses challenges that impede co-operative initiatives. In the contemporary world, terrorism remains a major global challenge that threatens the security of nations and individuals. Counter-terrorism requires a multifaceted approach; the intersection of law, state policy and inter-state co-operation plays an important role in combating this complex phenomenon. In this context, the article highlights the importance of co-operation in the fight against international terrorism and examines international co-operation in this regard through the determined attitude of the Republic of Azerbaijan against terrorism. In this regard, Azerbaijan's determination to fight against terrorism, its loud condemnation of terrorist acts and its unwavering support to international initiatives aimed at combating terrorism constitute an important example in this regard. Accordingly, the research utilises literature sources while aiming to outline the importance of interstate cooperation in combating international terrorism based on the example of Azerbaijan.

Keywords: Security, International terrorism, International cooperation, Azerbaijan

Giriş

Siyasi, dini veya ideolojik hedeflere ulaşmak için kasıtlı şiddet kullanımı olarak tanımlanan terörizm, çeşitli şekil ve türlerde ortaya çıkmaktadır. Yaygın terör türleri arasında devlet destekli terörizm, dini terörizm, milliyetçi terörizm ve siber terörizm yer almaktadır (https://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-uluslararası-toplumun-terorle). Terimin siyasi niteliği nedeniyle evrensel olarak kabul edilmiş bir terör tanımı olmamasına rağmen (Sevim, 2017) terörizmin özünde korku uyandırma ve şiddet içeren ve hukuka aykırı yollarla hedeflere ulaşma niyeti yatmaktadır. Terörist eylemler genellikle bireylerden ziyade organize gruplar tarafından gerçekleştirilmekte olup, terörü yaymak ve belirli hedeflere ulaşmak için kolektif bir çabayı yansıtmaktadır (<https://www.elazig.pol.tr/teror-ve-terorizm>).

Terörizmin ardındaki motivasyonlar karmaşık ve çok yönlüdür; çoğunlukla siyasi şikâyetlerden, dini aşırılıktan, sosyal adaletsizliklerden veya ideolojik inançlardan kaynaklanmaktadır (Çalışkan, 2022). Türkiye'de FETÖ, PKK, DHKP-C, El Kaide ve IŞİD gibi çeşitli terör örgütlerinin bölücülük ve milliyetçilikten kökten dinciliğe kadar farklı motivasyonları bulunmaktadır (https://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-uluslararası-toplumun). Bu gruplar hükümetleri istikrarsızlaştırmak, halklara korku aşılama ve şiddet ve gözdağı yoluyla gündemlerini ilerletmek amacıyla terör faaliyetleri göstermektedirler (Çalışkan, 2022). Bu bakımdan terörizmin etkileri, acil ölümlerin ve fiziksel yıkımın ötesine geçerek toplumu ve küresel güvenliği birçok düzeyde etkilemektedir (Türkiye ve terörizm, 2006). Terörizm korkuyu besler, kurumlara olan güveni zayıflatır ve sosyal uyumu bozarak etkilenen

topluluklarda psikolojik travmaya ve uzun süreli sonuçlara yol açmaktadır (Demirli, 2011). Dahası, küreselleşmenin kolaylaştırdığı küresel bağlantılılık, terörizmin manzarasını değiştirerek terörle mücadele çabaları için yeni zorluklar ortaya çıkarmıştır (Türköz, 2016). Küreselleşme, istemeden de olsa terörist ideoloji ve taktiklerin yayılmasını kolaylaştırırken, aynı zamanda terörle mücadelede uluslararası işbirliğini de geliştirmiştir (Aktel & Gürkaynak, 2011). Toplumlar gelişen terör tehdidiyle boğuşurken, bunun motivasyonlarını, etkilerini ve küresel boyutlarını anlamak, bu kalıcı tehdide karşı etkili stratejiler formüle etmek hayati önem taşımaktadır (Türkiye'nin Terörizm İle Mücadelesi Kavram, Süreç ve Yöntem, 2023). Bu cümleden olarak Azerbaycan Cumhuriyeti'nde tüm dünyayı tehdit eden terörü sürekli olarak kınamakta ve buna karşı uluslararası mücadeleyi desteklemektedir. Bu aynı zamanda ülkenin dış politikasının da öncelikli konularından biridir.

Modern dünyada sosyo-politik bir kavram olarak terörizmin karmaşıklığı, diğer işaretlerle karakterize edilen çok sayıda biçimin varlığıyla birlikte siyasi hedeflerine, örgütsel yapısına, kullanılan güç ve araçlara vb. bağlıdır. Bilimsel literatürde ve siyasi pratikte terörizmin farklı biçimlerini ayırt etmek için temel olarak kullanılan farklı kriterler bulunmaktadır. Böylece kullanılan yöntemlere göre fiziksel ve psikolojik terör, güdülen siyasi hedeflere göre devrimci ve karşı-devrimci, nesnelere özelliklerine göre seçilen spesifik ve kitlesel terörizm birbirinden ayrılmaktadır. Ayrıca konularına göre devlet ve devlet dışı, hükümet yanlısı ve muhalif eylemler, teröristlerin toplumdaki otoritelere karşı tutumuna göre ayrıştırılmaktadır. Ayrıca terörün meydana geldiği bölgeye göre Avrupa, Latin Amerika ve Orta Doğu formlarından da söz edildiğini söylemek mümkündür.

1.Uluslararası Terörizm

Uluslararası terörizmin ardındaki temel nedenlerden biri ideolojik motivasyonlardan kaynaklanmaktadır (<https://trguvenlikportali.com/wp-content/uploads/2019/11/>). Terör örgütleri, şiddet içeren eylemlerini haklı çıkarmak ve destekçilerini çekmek için sıklıkla dini veya siyasi ideolojileri istismar ederek manipüle etmektedirler (Kuyaksil, 2014). Bu ideolojik motivasyonlar, dini aşırılıktan milliyetçi ayrılıkçılığa kadar değişebilmekte ve terör eylemlerine girişmek için karmaşık bir inançlar ve gerekçeler manzarası yaratabilmektedir. Rapoport, modern terörizm dalgaları üzerine yaptığı çalışmada, terörizmin evrimine ve uluslararası boyutlarına dikkat çekerek, bu şiddet eylemlerini yönlendiren ideolojik temellere ışık tutmaktadır (Kurt, 2019). İdeolojik motivasyonlar, terörist grupların anlatılarını ve hedeflerini şekillendirmede, ideolojik gündemlerini şiddet yoluyla ilerletmeye çalışırken stratejilerini ve hedeflerini etkilemede önemli bir rol oynamaktadır. Siyasi şikâyetler aynı zamanda uluslararası terörizmin körüklenmesinde de önemli bir rol oynamaktadır (Nuhoğlu, 2022). Terörizm sıklıkla toplumda korku ve endişe uyandırarak, hükümetlere veya uluslararası kuruluşlara

algılanan adaletsizlikleri veya şikayetleri ele almaları için baskı yaparak siyasi değişim sağlamanın bir aracı olarak da kullanılmaktadır (Nuhoğlu, 2022). Bu yönüyle siyasi çatışmaların ve güç mücadelelerinin sınırları aştığı küreselleşen dünyada terör, uluslararası barış ve güvenliği tehdit eden yeni boyutlar kazanmıştır (Gönül & Versan, 2021). Hem yerel hem de küresel düzeyde siyasi şikâyetlerin birbiriyle bağlantılı doğası, mevcut güç yapılarına meydan okumayı ve siyasi taleplerde bulunmayı amaçlayan terörist faaliyetlerin ortaya çıkmasına ve sürdürülmesine katkıda bulunmaktadır. Sosyo-ekonomik faktörler, uluslararası terörizmin yaygınlığını etkileyen bir diğer kritik hususu temsil etmektedir (Biçer, 2019). Ekonomik eşitsizlikler, sosyal eşitsizlikler ve ötekileştirme, bireylerin terör örgütlerine devşirilmesine ve radikalleşmesine elverişli ortamlar yaratabilmektedir. Bu yönüyle küreselleşme, birbirine bağlılığı ve bilginin hızla yayılmasıyla terörle mücadeleyi hem kolaylaştırmış hem de daha karmaşıklaştırmıştır (Gürel, 2008). Küreselleşme, hem aşırı ideolojilerin yayılması hem de terörizmle mücadelede işbirlikçi çabalar için yollar da sağlayarak, uluslararası terör eylemlerinin ardındaki temel nedenleri ve motivasyonları ele almaya yönelik devam eden mücadelede de etkili olmuştur. Terörizmin temel nedenlerine değinmek ve radikalleşmeyi önlemek, uluslararası terörle mücadeleye yönelik kapsamlı bir stratejinin temel bileşenleridir (Çelik, 2020). Terör örgütleri, bireyleri saflarına katmak ve şiddet eylemleri gerçekleştirmek için sıklıkla mağduriyetlerden, siyasi istikrarsızlıktan, sosyoekonomik eşitsizliklerden ve dini aşırılıktan yararlanmaktadırlar. Ülkeler, sosyal uyumu, ekonomik kalkınmayı, eğitimi ve topluluk katılımını teşvik etmeyi amaçlayan girişimlerle bu temel nedenleri ele alarak radikalleşmeyi ve aşırıcılığı teşvik eden koşulları hafifletebilirler.

2. Terörle Mücadelede İşbirliğinin Önemi

İstihbarat ve bilgi paylaşımı, terörizmle mücadelede ülkeler arasındaki işbirlikçi çabalarda önemli bir rol oynamaktadır (Güvenlik ve İşbirliği Semineri-I (Türkiye – Pakistan, 2010). Açık kaynak istihbaratı, istihbarat paylaşımında ve çok taraflı işbirliğinde giderek daha önemli hale gelmekte ve ulusların ortak amaç ve hedefler doğrultusunda birlikte daha etkili bir şekilde çalışmasına olanak tanımaktadır (Çıtak, 2021). Ülkeler, terörist faaliyetler, komplolar ve ağlarla ilgili değerli istihbaratı paylaşarak, güvenlik tehditlerini önleme ve bunlara yanıt verme konusundaki kolektif yeteneklerini geliştirmektedirler. Bu bilgi alışverişi, gelişen terörist taktiklerin önüne geçme noktasında küresel ölçekte koordineli bir tepki sağlamak için hayati önem taşımaktadır. Bu bağlamda Avrupa Birliği, 2005 yılında onayladığı kapsamlı terörle mücadele stratejisiyle, terörle mücadele çabalarının temel taşı olarak istihbarat paylaşımının önemini vurgulamaktadır (<https://www.eeas.europa.eu/delegations>). Ortak askeri operasyonlar ve terörle mücadele stratejilerinin geliştirilmesi, terörle mücadelede işbirlikçi girişimlerin temel bileşenlerini de oluşturmaktadır. Bu cümleden olarak ülkeler sıklıkla terör örgütlerini hedef

almak ve engellemek için koordineli askeri eylemlere girişmektedir (https://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-uluslararası-toplumun-terörle-).Kaynakları, uzmanlığı ve insan gücünü bir araya getirerek ülkeler daha etkili terörle mücadele operasyonları yürütebilmekte; bu yönüyle terörist ağlarını ortadan kaldırarak saldırıları önleyebilmektedir. Ek olarak, en iyi uygulamaların paylaşılması ve terörle mücadele stratejilerinin uyumlaştırılması, terörizme karşı birleşik bir cephe oluşturulmasına yardımcı olmaktadır. Bu ortak yaklaşım, askeri çabaların etkinliğini artırmanın yanı sıra dünya çapındaki terör örgütlerine karşı güçlü bir dayanışma ve kararlılık mesajı da göndermektedir. Birleşmiş Milletler (BM), küresel ölçekte terörle mücadelede çok önemli bir rol oynamaktadır; Genel Kurul ve Güvenlik Konseyi bu çabanın kilit organlarıdır (Baki, 2009). BM, kuruluşunun ilk günlerinden bu yana terörizmle mücadelede aktif olarak yer alarak bu karmaşık ve gelişen tehdide eşgüdümlü bir uluslararası tepki oluşturmak için çalışmaktadır. Farklı ulusal perspektiflerin ve terörizm tanımlarının yarattığı zorluklara rağmen (Sevim, 2017) BM, terörizmle etkili bir şekilde mücadele etmek için üye devletler arasındaki işbirliğini teşvik etme konusunda önemli ilerlemeler kaydetmiştir. BM, kararlar, sözleşmeler ve çeşitli girişimler yoluyla terörle mücadelede işbirliğini ve dayanışmayı teşvik etmeyi amaçlamakta ve bu acil küresel sorunun çözümünde çok taraflılığın ve kolektif eylemin önemini vurgulamaktadır. Avrupa Birliği (AB) ve Şangay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) gibi kuruluşların terörle mücadele çabalarında aktif olarak yer almasıyla bölgesel ittifaklar ve ortaklıklar da terörle mücadelede önemli bir rol oynamaktadır (Doğan & Güler, 2023). Yine AB, terörist faaliyetlerin önlenmesi, takip edilmesi ve bunlara yanıt verilmesine odaklanan kapsamlı bir terörle mücadele stratejisi uygulamaktadır (<https://www.eeas.europa>). AB, bilgi paylaşımını, kolluk kuvvetleri işbirliğini ve sınır güvenliği önlemlerini teşvik ederek, üye devletlerinin terör tehditlerine karşı dayanıklılığını artırmayı da amaçlamaktadır. Benzer şekilde ŞİÖ, istihbarat paylaşımı ve ortak operasyonel faaliyetler yoluyla bölgedeki terörizm ve aşırıçılıkla mücadele etmek için Bölgesel Terörle Mücadele Yapısı (RATS) gibi mekanizmalar geliştirmiştir (Doğan & Güler, 2023). Bu bölgesel ittifaklar ve ortaklıklar, işbirliğini teşvik etmek, en iyi uygulamaları paylaşmak ve terörizme karşı tepkileri koordine etmek için hayati platformlar olarak hizmet ediyor ve bu ulusötesi güvenlik sorunuyla mücadele ederek kolektif eylemin önemini altını çizmektedir.

Bu hususta bir diğer konu olan Devlet terörü de belirli devletler ve onların çeşitli kurumları tarafından yabancı devletlere ve iç düşmanlara karşı uygulanan şiddetin herhangi bir tezahürü olarak ortaya çıkmaktadır. Bu durumda devlet terörü, askeri saldırganlığı, polisin ve yargının keyfilğini, yani iç ve dış siyasi hedefleri çözmek için gerçekleştirilen eylemleri içermektedir. Bu yöntem işgal altındaki bölgeleri ayrı dönemlerde tutmak için kullanılmıştır.

Ancak böyle bir yaklaşım doğru değildir. Çünkü terörizm ile silahlı çatışma, adli faaliyet, polis operasyonları kavramları arasındaki sınırları tamamen ortadan kaldırmaktadır (Ol'shanskiy, 2002). Bu durum da uluslararası terör bahsinde önemli bir konu olarak ön plana çıkmaktadır.

3.Azerbaycan'ın Terörle Mücadelesi

Kanaatimizce, devlet terörünün dış siyasi boyutu, bazı gelişmiş ülkelerin diğer devletlerin iç işlerine müdahale etmesiyle ortaya çıkmaktadır. Uluslararası alanda sürekli rekabet halinde olunan süreçte, bazı güçler uluslararası terörü şantaj ve baskı aracı olarak kullanmaktadır. Örneğin geçmişte Fransız iktidar çevrelerinin Ermenileri Azerbaycan'ın Karabağ bölgesine geri döndürmeye çalışmaları bu konuda dikkat çeken bir konudur. Fransız yönetici çevrelerinin Ermenilerin Azerbaycan'ın Karabağ bölgesine dönüşüne verdiği destek, karmaşık siyasi motivasyonlardan kaynaklanmaktadır (Altınalan, 2023). 44 gün süren ve Ermenistan'ın yaklaşık 30 yıllık işgaline son veren İkinci Karabağ Savaşı, bölgedeki dinamikleri önemli ölçüde etkilemiştir (Altınalan, 2023). Fransa'nın Ermenistan ile 20. yüzyılın başlarına kadar uzanan tarihi bağları, Karabağ sorununa ilişkin tutumunu etkilemiştir. Resmi haber ajansı AFP de dahil olmak üzere ülkenin önde gelen medya kuruluşları, Ermeni davasına duyulan köklü sempatiyi yansıtarak, Ermenistan'ı açıkça desteklediklerini (Altınalan, 2023) göstermiştir. Bu destek, Fransa'nın Güney Kafkasya'daki etkisini ve ittifaklarını güçlendirmeyi amaçlayan bölgedeki daha geniş jeopolitik stratejisiyle uyumlu olarak ön plana çıkmaktadır.

Bu bağlamda yine 1980'li yıllardan bu yana teröre maruz kalan bir ülke olarak Azerbaycan için terör sorununun yeni bir kavram olmadığını belirtmek gerekir. Azerbaycan Cumhuriyeti topraklarında Ermenistan'ın doğrudan inisiyatifi, organizasyonu ve katılımıyla gerçekleştirilen ve binlerce insanın kaybına neden olan terör faaliyetlerine ilişkin yeterli somut deliller mevcuttur. Ermenistan, 1980'li yılların sonlarından bu yana Azerbaycan topraklarında hak iddia etmiş, toprak bütünlüğüne karşı güç kullanmış ve Azerbaycan topraklarında defalarca terör eylemleri gerçekleştirmiştir. Ne yazık ki, bu terör eylemlerinin başlatıcıları ve katılımcılarının çoğu hâlâ serbest ve kanunla yüzleşmemişlerdir.

Bu hususta teröre karşı gerek iç; gerekse de uluslararası düzeyde Azerbaycan terörle kararlı bir mücadele yürüttüğünü göstermektedir. Azerbaycan, teröre karşı uluslararası mücadelede küresel çabalara aktif olarak katkıda bulunmaya devam etmektedir. 11 Eylül 2001'de Amerika Birleşik Devletleri'nde gerçekleşen terör saldırılarından sonra teröre karşı uluslararası koalisyonun aktif üyelerinden biri haline gelmiştir. Bu yöndeki uluslararası çağrılara yanıt olarak Azerbaycan Cumhuriyeti, hava sahasını ve havalimanlarını Afganistan'da El Kaide ve Taliban'a karşı savaşan uluslararası terörle mücadele koalisyonu üyelerine açmış (Davydova, 2000). Ve her düzeyde terörün insanlık suçu olduğunu ortaya koymuştur.

Azerbaycan Cumhuriyeti, terörle mücadele alanındaki iç mevzuatını düzenli olarak gözden geçirmekte ve mevcut uluslararası yükümlülüklerle uyum sağlamak amacıyla gerekli ekleme ve değişiklikleri yapmaktadır. Şu anda Azerbaycan, terörle mücadeleye ilişkin mevcut 12 uluslararası sözleşmenin tamamına taraftır. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin "Terörizmle Mücadele Hakkında" Kanunu (1999), ülkemizde ilgili devlet kurumlarının faaliyetlerinin etkin bir şekilde düzenlenmesi için yasal bir çerçeve oluşturmaktadır. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin 13 Temmuz 1999'da kabul edilen "Terörizmle Mücadele" Kanunu, ülkenin terör faaliyetlerini önleme ve bunlarla mücadele etme çabalarında önemli bir hukuki araç olarak hizmet etmektedir (Kaskabayeva, 2019). Bu yasa, Azerbaycan'da terörle mücadelenin hedeflerini ve kapsamını özetlemekte ve terör tehditlerinin çeşitli yönlerini anlamının ve ele almanın önemini vurgulamaktadır (Türköz, 2011). Terörle mücadele ve kitle imha silahlarının yayılmasının önlenmesine yönelik uluslararası çabalar doğrultusunda Azerbaycan, terörist faaliyetlerin soruşturulmasına yönelik yasal çerçevesini güçlendirecek protokol ve anlaşmaları bu yönüyle de onaylamıştır (Şamiyeva, 2019). Kanun ayrıca, terörizmin ortaya çıkardığı gelişen zorluklara etkili bir şekilde çözüm bulmak için önleme, kovuşturma ve uluslararası işbirliğini kapsayan, terörle mücadeleye yönelik kapsamlı bir yaklaşımın önemini de net bir biçimde vurgulamaktadır (<https://www.mfa.gov.tr/sorular.tr.mfa>). Azerbaycan, çeşitli ülke ve kuruluşlarla bir dizi ikili, üçlü ve çok taraflı anlaşmalar yoluyla terörizmle mücadelede aktif olarak yer almaktadır (Yalçiner, 2006). Bu yönüyle Azerbaycan, uluslararası işbirliğini teşvik ederek, küresel güvenliğe ciddi zorluklar teşkil eden karmaşık ve gelişen terörizm tehdidini ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır. Yine Azerbaycan, ikili ve çok taraflı angajmanlarının yanı sıra, BM Terörle Mücadele Ofisi, AGİT Ulusötesi Tehdit Dairesi ve Avrupa Konseyi Terörle Mücadele Uzman Grubu (CODEXTER) gibi terörle mücadele çabalarına adanmış uluslararası kuruluşlarla aktif olarak işbirliği yapmaktadır (Yalçiner, 2006). Bu işbirlikleri sayesinde Azerbaycan sadece kendi terörle mücadele çabalarını geliştirmekle kalmıyor, aynı zamanda küresel güvenlik ve istikrarın güçlendirilmesini amaçlayan daha geniş girişimlere de katkıda bulunmaktadır. Azerbaycan'ın GUAM, Avrupa Birliği, BDT ve Şangay İşbirliği Örgütü gibi bölgesel örgütlere katılımı, terörizmle mücadelede uluslararası işbirliğine olan bağlılığını daha da vurgulamaktadır (Yalçiner, 2006). Azerbaycan, bölgesel ortaklarla işbirliği yaparak ortak güvenlik sorunlarını çözmeyi, bilgi paylaşımını teşvik etmeyi ve terör tehdidine etkili bir şekilde karşı koymak için ortak girişimleri teşvik etmeyi de amaçlamaktadır. Azerbaycan, bölgesel örgütlere aktif olarak katılarak komşu ülkelerle bağlarını güçlendirmekte ve terörle mücadelede kolektif güvenlik ve istikrara olan bağlılığını göstermektedir.

İkinci Karabağ Savaşı olarak da bilinen 44 gün süren vatan savaşı, Azerbaycan ile Ermenistan arasında Dağlık Karabağ bölgesi konusunda uzun süredir devam eden çatışmada

önemli bir sayfa oluşturmuştur (Hüseynova, 2022). 44 gün süren bu savaş, yaklaşık otuz yıldır Ermeni işgali altında olan Azerbaycan topraklarının kurtarılmasıyla sonuçlanmıştır (https://tasam.org/tr-TR/Icerik/70257/ikinci_karabag). 44 gün süren vatan savaşı sırasında, bölgedeki genel kargaşa ve şiddete katkıda bulunan Ermeni terörist faaliyetleri çatışmanın dikkate değer bir yönüydü. Ermeni diaspora örgütleri Azerbaycan'a karşı terörizmi desteklemede önemli bir rol oynamış; ve bu durum zaten değişken olan durumu daha da karmaşık hale getirmiştir (Rzayev, 2019). Türklere yönelik bu terör faaliyetleri sadece askeri mevzileri değil aynı zamanda sivil altyapı ve personeli de hedef almış, geniş çapta yıkıma ve can kaybına yol açmıştır. Çatışma sırasında terörizmin bir taktik olarak kullanılması, bazı grupların insani maliyeti ne olursa olsun siyasi hedeflerine ulaşmak için aldıkları aşırı önlemlerin altını da çizmektedir (Humbaracı, 2011). 44 gün süren vatan savaşı sırasında Ermeni diaspora örgütlerinin terörizme destek vermesi, halihazırda çok yönlü olan çatışmaya karmaşık bir boyut kazandırmıştır. Çeşitli ülkelerdeki diaspora grupları, hem ideolojik hem de maddi olarak Ermenistan'a destek vererek düşmanlıkları daha da körüklemiş ve etkilenen halkların acılarının uzamasına neden olmuştur (Kalkan, 2023). Diasporanın faaliyetleri sözlü destekle sınırlı değildi, aynı zamanda bağış toplama, savunuculuk ve hatta Azerbaycan'ı istikrarsızlaştırmayı amaçlayan terörist faaliyetlere doğrudan dahil olmak gibi somut eylemleri de kapsıyordu (Saribayova, 2023). Bu dış aktörlerin çatışma dinamikleri üzerindeki etkisi, küresel siyaset ile bölgesel çatışmaların birbirine bağlılığını ortaya çıkarmış, Güney Kafkasya bölgesinde çatışma çözümüne yönelik kapsamlı ve kapsayıcı yaklaşımlara duyulan ihtiyacı vurgulamıştır. Küreselleşme koşullarında uluslararası terörizm yalnızca tek tek devletlere yönelik bir tehdit olarak değil, aynı zamanda tüm insanlığa yönelik bir tehdit olarak değerlendirilmelidir. Küreselleşme çağında terörizmin bir takım yeni temel özelliklerini belirleyen de bu gerçeklerdir.

Öncelikle günümüzde terörün hedefleri değişmiştir. Şu anda terör örgütleri çabalarını yalnızca istikrarsızlaştırma veya kısa vadeli planların gerçekleştirilmesi üzerinde değil, aynı zamanda daha ciddi ve büyük ölçekli siyasi hedeflere de odaklanmışlardır. Bunlar iktidarı ele geçirmek ve yeniden dağıtmak, egemen devletlerin topraklarını gasp etmek ve yerel nüfusu sınır dışı etmek sayılabilir. Bu hususta tarihte yaşananlara bakıldığında Azerbaycan örneği bu konuya tipik örnek olarak görülebilir. Ermenistan'ın askeri saldırısı sonucunda yaklaşık 30 yılda Azerbaycan topraklarının yüzde 20'si işgal edilmiş, bir milyona yakın insan mülteci ve ülke içinde yerinden edilmiş kişi haline gelmiştir. Askeri çatışma bölgesinden yüzlerce kilometre uzakta bulunan yerleşim yerlerinde gerçekleştirilen ve iki binden fazla sivilin yok edilmesiyle sonuçlanan düzinelerce terör eylemi, belirli bir siyasi hedefe, yani saldırgan bölücülük yoluyla Azerbaycan topraklarının ilhakına yöneliktir. Terörizmin bu ülkelerdeki

ayırt edici özelliği, ya bazı devletlerin doğrudan saldırganlığına ya da "etnik sorunlar" kisvesi altında saldırgan bölücülüğe hizmet etmesidir. Dolayısıyla günümüzde terör kavramı saldırgan bölücülükle yakından ilişkili bir hal de almıştır. Öte yandan deneyimler, günümüzde çeşitli tonlardaki terör ve aşırılıkçı örgütlerin birbirleriyle yakın etkileşim içerisinde olduğunu göstermektedir. Siyasi ve dini aşırılık, saldırgan ayrılıkçılık, küreselleşme karşıtı hareket, sağ ve sol radikalizm vb. bunlar aynı terör zincirinin halkalarıdır ve terörist faaliyetin farklı alanlarında birbirlerini tamamlamaktadır. Dolayısıyla bu halkalardan yalnızca biriyle mücadele, terörle mücadele görevinin bir bütün olarak yerine getirilmesine olanak sağlamamaktadır. Örneğin dünya toplumunun çabaları sadece din adı altında yürütülen uluslararası terörle mücadeleye odaklanırsa elbette sorunun tam ve kesin çözümü mümkün olmayacaktır. Bu bakımdan mücadele "birincil" ve "ikincil" yönleri bölünmemeli, tüm cephe boyunca sürdürülmeli Ve terörle mücadelede uluslararası işbirliği ön plana çıkarılmalıdır.

Bu bağlamda Azerbaycan'daki terör eylemlerinin gelişimine baktığımızda bunların Ermenistan Cumhuriyeti devlet organlarıyla ilişkilendirildiği anlaşılmaktadır. Bu hususta yer alan delillerden biri iletişim ve mali işlemlerin titizlikle takip edilmesidir (https://www.mfa.gov.tr/no_-229_-azerbaycan-tarafından-karabag). Kapsamlı gözetim ve soruşturma yoluyla yetkililer, terörist faaliyetlerin planlanması ve yürütülmesini doğrudan Ermeni devlet aygıtı içindeki bireylerle ilişkilendiren bir iletişim kanalları ve mali işlemler ağını ortaya çıkarmayı başarmışlardır. Bu bulgular, devlet aktörlerinin Azerbaycan topraklarındaki terör eylemlerini desteklemek ve kolaylaştırmak için kasıtlı ve koordineli bir çaba gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bu iletişimlerin ve mali akışların izlenmesi, devletin terör eylemlerinin gerçekleştirilmesinde yer aldığına dair somut kanıtlar sağlamakta ve bu faaliyetlerin sistemik doğasını vurgulamaktadır.

Azerbaycan'daki terör eylemlerini Ermenistan'ın devlet organlarıyla ilişkilendiren bir diğer ikna edici delil ise, hükümetle doğrudan bağlantısı olan failerin tespit edilmesidir (<https://www.trthaber.com/haber/dunya/azerbaycanda-teror-eylemleri>). Kapsamlı istihbarat ve adli tıp çalışmaları sayesinde yetkililer, terör faaliyetlerini planlayan ve yürüten, Ermeni devlet kurumlarıyla açık bağlantıları olan kişileri görülmektedir. Bu bulgular, devlet aktörlerinin Azerbaycan'a karşı terör eylemleri gerçekleştirmeye yönelik koordineli çabalarına işaret ederek, bu saldırıların kasıtlı ve organize doğasının altını çizmektedir.

Bu cümleden olarak küreselleşme çağında terörizmin yukarıda belirtilen özellikleri, tüm dünya ülkelerinin özel servislerinin uluslararası işbirliğinin derinleştirilmesi ihtiyacını ortaya koymaktadır. Kanaatimizce bu işbirliği aşağıdaki temel ilkelere dayanmalıdır:

1. Kendi ülkesinin çıkarları adına terörizm, bölücülük ve aşırıcılıkla ilgili "çifte standart" politikasından vazgeçilmelidir. Başka devletlerde meydana gelen benzer süreçlere objektif bir

yaklaşım göstermeden ve bazen onları desteklemeden, kendi topraklarında bu tür tezahürlerle etkili bir şekilde mücadele etmek imkansızdır.

2. Terörle mücadeleye dini veya etnik bir hava kazandırmaya yönelik girişimlere karşı kesin tedbirler alınmalıdır.

3. Diğer devletlerin topraklarında şu veya bu şekilde terörist, aşırılıkçı ve ayrılıkçı faaliyetleri destekleyen ülkelere karşı mutabakata varılan yaptırımlar uygulanmalıdır.

4. Terörle mücadelede "her yerde ve her zaman" ilkesi uygulanmalıdır. Bu ilke, her bir tarafın, zaman ve mekandan bağımsız olarak suçluların aranması, tespit edilmesi, tutuklanması, teslim edilmesi ve cezalandırılması alanında yükümlülükler üstlendiğini ifade etmektedir (<https://e-ganun.az/framework/2699>). Şeklindeki yaklaşımlar terörle mücadelede ortak kararlılık göstermenin de temeli olacaktır. Bu cümleden olarak belirtilen ilkelere dayanarak, şu anda Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Güvenlik Servisi ve Dış İstihbarat Servisi, terörizm ve bölücülükle mücadele alanında birçok devletin özel servisleriyle işbirliğinin güçlendirilmesi yönünde tutarlı çalışmalar yürütmektedir.

Azerbaycan, terörizmle etkili bir şekilde mücadele etmek için sağlam yasal önlemler ve terörle mücadele politikaları uygulamıştır (Türkiye ve Terörizm, 2006). Azerbaycan, terör faaliyetlerini ve örgütlerini hedef alan yasa ve yönetmelikleri çıkararak, terörizmin oluşturduğu güvenlik tehditlerini önlemeyi ve bunlara yanıt vermeyi amaçlamaktadır. Bu hususta terörün finansmanının suç sayılması; teröristlerin hareketini önlemek için sınır kontrollerinin güçlendirilmesi; Kolluk kuvvetleri arasındaki koordinasyonun artırılması; terör faaliyetlerine karışan kişilerin kovuşturulmasına yönelik mekanizmaların uygulanması kayda değer önemler olarak görülmektedir. Azerbaycan, bu politikalar aracılığıyla terörizmi ulusal düzeyde ele alma ve bu tehditle mücadeleye yönelik küresel çabalara katkıda bulunma konusundaki kararlılığını ortaya koymaktadır.

Azerbaycan, iç çabalarının yanı sıra, terörle mücadele yeteneklerini geliştirmek için uluslararası düzeyde güvenlik ve istihbarat işbirliğinde de aktif olarak yer almaktadır (Şahin & Güngörsen, 2021). Azerbaycan aynı zamanda terörizmle mücadeleye yönelik kapsamlı yaklaşımının bir parçası olarak radikalleşme ve aşırıcılıkla mücadeleye de odaklanmaktadır. Azerbaycan, radikalleşmenin temel nedenlerini ele alarak ve hoşgörüyü teşvik ederek bireylerin terörist gruplara katılmasını engellemeye de çalışmaktadır.

Azerbaycan, INTERPOL ve Europol gibi kuruluşlarla yakın işbirliği içinde çalışarak, uluslararası düzeyde terörizmle mücadele yeteneklerini geliştirmek için bilgi, uzmanlık ve en iyi uygulamaları paylaşmaktadır (Baki, 2009). Bu işbirliği, Azerbaycan'ın bu kuruluşların kaynaklarından ve desteğinden faydalanmasına olanak tanıyarak, istihbarat alışverişini ve terörist faaliyetleri önleme ve bunlara yanıt verme çabalarının koordinasyonunu

kolaylaştırmaktadır. Azerbaycan, bu tür ortaklıklar aracılığıyla, modern dünyada güvenlik tehditlerinin birbiriyle bağlantılı doğasının bilincinde olarak, terörle mücadelede uluslararası işbirliğine olan bağlılığını güçlendirmektedir.

Azerbaycan'ın terörle mücadele stratejisinin önemli bir yönü, istihbaratın ve en iyi uygulamaların uluslararası ortaklarla paylaşılmasıdır (https://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-uluslararası). Azerbaycan, diğer ülke ve kuruluşlarla bilgi ve deneyim alışverişinde bulunarak, gelişen terör tehditleri konusundaki anlayışını geliştirmekte ve terör faaliyetlerini önleme ve bunlara karşı koyma yeteneğini güçlendirmektedir (https://www.nato.int/nato_static). Bu istihbarat paylaşımı, potansiyel risklerin belirlenmesi, terör ağlarının sekteye uğratılması ve saldırıların henüz gerçekleşmeden engellenmesi açısından hayati öneme sahiptir (Gürel, 2008). Dahası, Azerbaycan küresel ortaklarının en iyi uygulamalarını benimseyerek terörle mücadele stratejilerini geliştirmekte ve terör tehditlerinin değişen doğasına uyum sağlayarak yaklaşımlarını geliştirmektedir.

Uluslararası terörizme maruz kalan ülkelerde terörizm gündelik bir faaliyet haline gelmektedir. Böyle bir durumda ne yatırım ne de reform yapılabilir. Bu durum kaynakların var olan terör tehditleri için kullanılmasını gerektirdiği için başka alanlara yatırım yapmak zora girmektedir. Bu cümleden olarak teröre karşı uluslararası işbirliği terörün alanını daraltacağı için bunlara maruz kalan devletlerin de elini güçlendirecektir.

Uluslararası işbirliği kapsamında terörle mücadelede eğitimin de önemini çok iyi bilen Azerbaycan hükümeti, eğitime önemli bir vurgu yaparak, onu ülkenin kalkınma gündeminde birinci öncelik haline getirmiştir (Ergün, 1997). Hükümet, çeşitli girişimler ve yatırımlar aracılığıyla eğitimin kalitesini artırmaya ve tüm vatandaşların eğitim fırsatlarına erişimini artırmaya çalışmaktadır. Anayasa, kanunlar ve uluslararası anlaşmalar Azerbaycan'daki eğitim sisteminin temelini oluşturmakta olup, "Eğitim Kanunu" eğitim politikalarının ve uygulamalarının şekillenmesinde önemli bir rol oynamaktadır (Ergün, 1997). Bu kapsamlı çerçevede, Azerbaycan'da okul öncesi eğitimi, genel orta öğretimi, mesleki-uzmanlık eğitimi, lisansüstü ve yaygın eğitimi kapsayan eğitim yapısına yön vermekte (Mammadov, 2008) olup bu modern Azerbaycan'ın temelini de oluşturmaktadır.

Bu bağlamda Azerbaycan'da etkili terörle mücadele stratejilerinin şekillendirilmesinde eğitim hayati bir öneme sahiptir. Hükümet, eğitime yatırım yaparak ve terörizmin tehlikeleri konusunda farkındalığı teşvik ederek, bireyleri şüpheli faaliyetleri tanıma ve bildirme konusunda yetiştirmektedir. Ek olarak, eğitim aşırılıkçı ideolojilerin çürütülmesine ve toplumdaki eleştirel düşünme becerilerinin geliştirilmesine yardımcı olarak da bireylerin radikalleşmeye ve terörist gruplara üye olmaya karşı savunmasızlığını azaltmakta hatta ortadan kaldırmaktadır (Türkiye ve Terörizm, 2006). Azerbaycan, terörle mücadele eğitimi okul

müfredatına, toplum programlarına ve halkı bilinçlendirme kampanyalarına dahil ederek, terörist etkilere direnebilecek ve sınırları içinde barış ve istikrarı teşvik edebilecek dayanıklı bir toplum inşa etme yönünde çalışmaktadır. Bu anlayışta Azerbaycan'ı terörle mücadelede konusunda kararlı bir devlet olarak ön plana çıkarmaktadır.

Sonuç

Uluslararası terör tehdidi, küresel güvenlik açısından önemli bir zorluk teşkil etmekte ve bu tehditle mücadelede birleşik ve işbirlikçi bir yaklaşımı gerektirmektedir. Terörle mücadele çabalarında uluslararası işbirliğinin önemi bu bakımdan göz ardı edilemez. İstihbarat ve bilgiyi paylaşarak, sınır güvenliği ve kolluk kuvvetleri arasındaki işbirliğini geliştirerek ve terörizmin finansmanına karşı ortak çabalara girilerek ülkeler, uluslararası terörizmin karmaşık ve gelişen doğasına etkili bir şekilde çözüm bulabilirler. Dünyanın bu ortak tehdide karşı birlik içinde durabilmesi ve herkes için daha emniyetli ve güvenli bir gelecek için çalışabilmesi ancak kolektif eylem ve karşılıklı destek yoluyla mümkündür. Uluslararası terörizm, küresel toplumun çok yönlü ve birleşik bir tepkisini gerektiren kalıcı ve gelişen bir tehdit olmayı sürdürmektedir. Modern dünyanın birbirine bağlı yapısı, seyahat ve iletişim kolaylığı, terör örgütlerinin sınırlar ötesinde faaliyet göstermesini ve yıkıcı saldırılar gerçekleştirmesini kolaylaştırmaktadır. Bu bağlamda uluslararası terörle mücadelenin en kritik yönlerinden biri ülkeler arasında istihbarat ve bilgi paylaşımıdır. Bu işbirliği daha kapsamlı bir anlayışa olanak sağlamakta; ve terör tehditlerinin değerlendirilmesi, ülkelerin önceden planlarını bozmalarına ve terör ağlarını saldırıları gerçekleştirmeden önce ortadan kaldırmalarına olanak tanımaktadır. Ayrıca, teröristlerin ve yasa dışı malların uluslararası sınırlar boyunca hareketini önlemek için sınır güvenliğinin ve kolluk kuvvetlerinin işbirliğinin artırılması esastır. Ülkeler, kuruluşlar arasındaki koordinasyonu ve iletişimi geliştirerek, terörist faaliyetlere karışan kişileri daha etkili bir şekilde takip edebilir ve tutuklayabilirler. Ek olarak, terörizmin finansmanı ile mücadeleye yönelik ortak çabalar, terörle mücadelede hayati önem taşımaktadır. Dolayısıyla uluslararası terörizm tehdidi, küresel güvenlik açısından ciddi bir zorluk teşkil etmekte olup, bu karmaşık sorunla mücadelede uluslararası işbirliğine olan hayati ihtiyacın altını çizmektedir. Azerbaycan'ın stratejik girişimler ve bölgesel işbirliği yoluyla terörle mücadelede gösterdiği proaktif çabaların da gösterdiği gibi, terörle mücadelede başarının hem ulusal hem de uluslararası düzeyde birleşik bir cephe ve koordineli çabalar gerektirdiği açıktır. Zorluklar devam etse de Azerbaycan'ın durumu, sürekli gelişen terör tehdidine karşı dayanışmanın, bilgi paylaşımının ve ortak eylemlerin önemini hatırlatmaktadır. Ülkeler, güçlü ortaklıkları teşvik ederek ve birlikte çalışarak, bu ortak tehdit karşısında yeteneklerini ve dayanıklılıklarını geliştirebilir ve sonuçta herkes için daha güvenli ve emniyetli bir dünyaya katkıda bulunabilirler. Azerbaycan'ın terörle mücadeleye yönelik mevcut proaktif yaklaşımı, bu küresel

sorunun çözümünde uluslararası işbirliğinin önemini net olarak vurgulamaktadır. Ülkenin stratejik girişimleri uygulama ve bölgesel işbirliğine katılma çabaları, terörle çok yönlü bir yaklaşımla mücadele etme konusundaki kararlılığını da göstermektedir. Azerbaycan'ın terörle mücadele stratejisinin önemli yönlerinden biri bilgi paylaşımına verilen önemdir. Potansiyel tehditlerin belirlenmesinde, terörist faaliyetlerin takibinde ve saldırıların önlenmesinde bilgi paylaşımı hayati önem taşımaktadır. Azerbaycan'ın terörle mücadele konusundaki proaktif tutumu sadece övgüye değer değil, aynı zamanda stratejik açıdan da sağlamdır. Azerbaycan, bilgi paylaşımına öncelik vererek terörizmin kolektif bir tepki gerektiren ulusötesi bir sorun olduğunun bilincindedir. Bilgi paylaşımı, kritik istihbaratın ülkeler arasında zamanında yayılmasına olanak tanıyarak, ülkelerin terörist tehditleri gerçekleşmeden önce tespit edip etkisiz hale getirmek için birlikte çalışmasına olanak tanımaktadır. Ayrıca Azerbaycan'ın bölgesel işbirliğine yaptığı vurgu, sorunun çözümünde hayati öneme sahiptir. Azerbaycan'ın terörizmle mücadeleye yönelik yaklaşımı, ülkenin küresel güvenlik sorunlarının birbiriyle bağlantılı doğasına dair anlayışını da vurgulamaktadır. Azerbaycan, bölgesel işbirliği ve bilgi paylaşımı girişimlerine aktif olarak katılarak, terörizmin sınır tanımadığını ve terörle etkili bir şekilde mücadele etmek için ortak bir çabaya ihtiyaç duyulduğunun bilincindedir. Son yıllarda Azerbaycan, yasal çerçevesini güçlendirmek, sınır güvenlik önlemlerini iyileştirmek ve güvenlik önlemlerini artırmak gibi çeşitli yollarla terörle mücadele yeteneklerini artırma konusunda önemli ilerlemeler kaydetmiştir. Azerbaycan'ın terörizmle çok yönlü bir yaklaşımla mücadele etme kararlılığı, ülkenin bu tehdidin karmaşık ve küresel doğasını anladığının da bir kanıtıdır.

Kaynaklar

Aktel, M., & Gürkaynak, M. (2011). Küreselleşen Terörizm: Bir Etkileşim Çalışması. 38. *Icanas*, 77.

Altınalan, H. (2023). 2. Karabağ Muharebesi Sürecinde Fransız Medyası. *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi*, 9 (19), 49-68.

Baki, M. (2009). *Uluslararası Terörizmle Mücadelede Birleşmiş Milletlerin Rolü ve Etkisi* [Yayımlanmamış Yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi.

Bensahel, N. (2006). A coalition of coalitions: International cooperation against terrorism. *Coastal Management*, 29 (1), 35-49.

Biçer, R. S. S. (2019). Uluslararası çatışmaların değişen yapısında terörün yeri ve önemi üzerine bir inceleme. *Savunma Bilimleri Dergisi*, 18 (36), 109-133.

Birliği, T. B. (2006). Türkiye ve terörizm. *Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları*.

Çalışkan, G. (2022). Terörizmin El Kitabı Kavram, Tanım, Nedenleri, Tarihsel Süreci, Türleri, Mücadele Yöntemleri Kitabının İncelemesi. *Terörizm ve Radikalleşme Araştırmaları Dergisi*, 185-192.

Çelik, Ş. (2020). Barack Obama Döneminde Radikalleşme Ve Şiddet İçeren Aşırılıkla Mücadele. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(1), 303-336.

Çıtak, E. (2021). Terörle Mücadelede İstihbarata Başvuru: Açık Kaynak İstihbaratının Kullanımı. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (46), 163-179.

Davydova, Ye. (2000). Terrorism: istoki i evolyutsiya, tseli i sredstva. *Dos'ye sekretnykh sluzhb*, (1), 5-7.

Demirli, A. (2011). Terörizm, Psikososyal Etkileri ve Müdahale Modelleri. *Turkish Psychological Counseling & Guidance Journal*, 4(35).

Doğan, F., & Güler, A. (2023). Nato ve Şangay İşbirliği Örgütü'nün Terörle Mücadele Stratejilerinin Karşılaştırmalı Analizi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (51), 1-17.

Ergün, A. G. M. (1997). Azerbaycan eğitim sistemi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 12 (12), 499-514.

Gönül, C. O., & Versan, D. R.(2021). *Uluslararası İlişkilerde Bir Şiddet Tezahürü Olarak Uluslararası Terörizm Ve İşid Örneği* [Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi]. Yök Tez.

Gürel, M. M. (2008). Küreselleşen dünya ve terörizm. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*.

Güvenlik ve İşbirliği Semineri-I (Türkiye – Pakistan). (09 Aralık 2009). (2010). Harp Akademileri Basımevi. <https://www.turkiyeazerbaycan.com/8.pdf>

Humbaracı, H. (2011). ASALA Terörünün Türk Dış Siyasetine Etkileri [Yüksek Lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi]. Yök Tez.

Hüseynova, K. (2022). Karabağla İlgili Türk Basınında Yapılan Haberlerin Muhteva Analizi ve Bu haberlerin Değerlendirilmesi. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 9, 152-165.

Kalkan, D. (2023). İkinci Karabağ Savaşı ve Ermeni Diasporası. *Dr__Duhan_Kalkan_-_İkinci_Karabağ_Savaşı_ve_Ermeni_Diasporası_pdf_9fb02f8a-016b-483d-86d1-23f16741774f.pdf* (tasam. org).

Kaskabayeva, D. (2019). *Bağımsızlık Sonrası Kazakistan'ın Uluslararası Terörizmle Mücadeledeki Tutumu: Hukuki Bir Bakış* [Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi]. Yök Tez.

Kurt, S. (2019). Yeni Terörizm'in Geleceğin Güvenlik Ortamına Etkileri: Daeş Örneği. *Gazi Akademik Bakış*, 13 (25), 133-161.

Kuyaksil, A. (2014). Terör Örgütlerinin İdeoloji Unsuru Olarak Kullandığı Bazı Dinî Kavramlar. *Assam Uluslararası Hakemli Dergi*, 1 (1), 79-114.

Mammadov, J. (2008). *Bağımsızlık sonrası Azerbaycan eğitim sistemindeki değişim ve gelişmeler* (Yüksek lisans tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Nuhoğlu, Ö. (2022). *Uluslararası terör ve terörizm: Kavramsal bir tartışma* [Yüksek lisans tezi, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi].Yök Tez.

Ol'shanskiy, D. V. (2002). *Psikhologicheskiy terrorizm* (s. 234). Pite.

Rzayev, R. (2019). Azerbaycan'a Yönelik Ermeni Terörizmi. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 6 (4), 2488-2521.

Şahin, G., & Güngörsen, R. (2021). 2001 Sonrası Nato'nun Terörizmle Mücadele Unsur, Araç Ve Politikalarının Küresel Güvenliğe Etkisi. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 10 (2), 397-424.

Şamiyeva, G. (2019). *Azerbaycan'ın dış politikasında uluslararası örgütlerin işlevselliği sorunu* [Yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi].Yök Tez.

Sarıbayova, S.(2023). Uluslararası İlişkilerde Terörizm ve Diaspora İlişkileri: ASALA ve Ermeni Diasporası. *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (16), 55-75.

Schott, P. A. (2006). *Reference guide to anti-money laundering and combating the financing of terrorism*. World Bank Publications.

Sevim, O. U. (2017). Birleşmiş Milletlerin Küresel Terörizm ile Mücadele Algısı Çerçevesinde Türkiye. *International Law Bulletin*.

Sevim, O. U. (2017). Birleşmiş Milletlerin Küresel Terörizm ile Mücadele Algısı Çerçevesinde Türkiye. *International Law Bulletin*.

Türkiye'nin Terörizm İle Mücadelesi Kavram, Süreç ve Yöntem. (2023). Murat Aslan (Ed.). Seta.

Türköz, Ş. (2011). *20. Yüzyılda Avrupa ve Türkiye'de terörizm ve terörle mücadele* [Yüksek lisans tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi].Yök Tez.

Türköz, Ş. (2016). Küresel Terörizm Sorununa Güvenlik Perspektifli Bir Yaklaşım. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(2), 153-162.

Yalçın, S. (2006). Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Terörizmin Dönüşümü Ve Terörizmle Mücadele. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (4), 98-119.

<https://www.elazig.pol.tr/terror-ve-terorizm>

<https://trguvenlikportali.com/wp-content/uploads/2019/11>

<https://www.eeas.europa.eu/delegations>

https://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-uluslararasi-toplumun-terorle-mucadele

https://tasam.org/tr-TR/Icerik/70257/ikinci_karabag